

XALQ TA'LIMI

ISSN 2181-7839

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

Muassis:

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi

PUBLIC EDUCATION

SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL
MINISTRY OF PUBLIC EDUCATION OF THE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN

6

2021

(Maxsus son)

Jurnal 1918-yil dekabr oyidan chiqa boshlagan
O'zMAA tomonidan 2013-yil 4-martda qaytadan ro'yxatga olinib, 0104-raqamli guvohnoma berilgan.

TOSHKENT

TAHRIRIYAT

4 Ta'lim-tarbiya, ilm-fan – millatni buyuk qiladi

TA'LIM VA TARBIYA NAZARIYASI

- S. Turg'unov, D. Akmalova** **6** Oliy ta'lim muassasalarida pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish jarayonlarini takomillashtirish strategiyalari
- M. Saidova** **13** Ta'lim islohotlari yangi bosqichda
- Z. Isaqova** **16** Yangi O'zbekiston – ma'naviy yangilanish: mavjud muammolar va istiqboldagi yechimlar
- G. Narzullayeva** **21** Oila munosabatlarda gender tengligiga erishishning muhim tomonlari
- S. Mirzaxolov** **25** Mustaqillikning o'ttiz yilligi – yosh tadbirkor kadrlarni tayyorlash sohasidagi islohotlarning tarix sahifasida aks etishi

TA'LIM VA TARBIYA METODIKASI

- G'. Tajibayev** **30** Boshlang'ich sinflarda chet tilini o'rganish va o'rgatishning maqsad va natijalari
- H. Najmiddinova** **35** Matematik tafakkur: u qachon va qanday shakllanadi?
- R. Dehqonov, Sh. Abdullayev, S. Mamatqulova** **40** "Tovarlar kimyosi" fanini o'qitishning zarurati va dolzarbligi
- I. Zaxidov** **44** Fizika fanini o'qitish va uning uzviylik bilan bog'liqligi
- R. Ikramov, R. Jalalov, X. Muminov, A. Ergashev** **48** Amorf yarim o'tkazgichning zonalararo yutilish spektrini kubo – grinvud formulasida hisoblash
- I. Islomov** **54** O'zbek tili geografik terminlarida polifunksionallik
- G. So'fiboyeva** **59** Boshlang'ich sinflarda geometrik materiallarni o'rgatish metodikasini takomillashtirish
- D. Kuliyeva** **64** Forscha fe'llar leksikasi ("kodeks kumanikus" qo'lyozmasi misolida)

ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARI

- M. Sobirova** **73** Yangi O'zbekistonda integratsiyalashgan texnologiya asosida insonparvarlik tarbiyasini berish
- U. Fayzullayev** **79** Kichik biznes – yoshlarni hayotga tayyorlashning muhim yo'nalishi

TA'LIM SIFATI: MAZMUN VA MOHIYAT

- U. Babaxodjayev, O. Ismanova** **81** Akademik litsey va ixtisoslashgan maktablarda fizika fanini o'qitish sifatini oshirish usullari
- M. Raximova** **87** Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishning diagnostik usullari

JISMONIY TARBIYA VA SPORT

- B. Madaminov** **93** Jismoniy madaniyat va sportning inson kamolotiga erishishdagi ahamiyati

Zamiraxon ISAQOVA,

Namangan davlat universiteti, falsafa fanlari nomzodi, dotsent

YANGI O‘ZBEKISTON – MA’NAVIY YANGILANISH: MAVJUD MUAMMOLAR VA ISTIQBOLDAGI YECHIMLAR

Annotatsiya

Maqolada “Irfoniylik va dunyoviylik uyg‘unligi (plyuralistik yondashuv, mustaqil fikrlash, irodani chiniqtirish, tafakkurni yuksaltirish, dunyo xalqlari ilg‘or madaniyatini tanqidiy o‘zlashtirish)” tamoyilini ta’lim tizimi modernizatsiyasiga yo‘naltirish orqali sog‘lom ijtimoiy muhitni yaratish konsepsiyasi falsafiy-irfoniy talqin etilgan.

Kalit so‘zlar. Irfoniylik, insoniylik, orif, ilm, ma’rifat, o‘zlikni anglash, imkoniyat, iroda, sog‘lom tafakkur, sog‘lom qalb, sog‘lom ijtimoiy muhit, ruhiy xotirjamlik, shukronalik, kechirimlilik.

В статье философско-эпистемологический интерпретируется концепция создания здоровой социальной среды, путем направления принципа модернизации системы образования акцентируя на принципе “Гармония духовное и светское (плюралистический подход, независимое мышление, укрепление воли, воспитание мышления, критическая ассимиляция передовых культур народов мир)”.

Ключевые слова. Человечность, мудрость, знания, просветление, самосознание, воля, здоровое мышление, здоровое сердце, здоровая социальная среда, душевный покой, благодарность, прощение.

The article philosophically and epistemologically interprets the concept of creating a healthy social environment, by directing the principle of modernizing the education system, focusing on the principle “Spiritual and secular harmony (pluralistic approach, independent thinking, strengthening will, mentoring, critical assimilation of advanced cultures of the peoples of the world)”.

Key words. Humanity, wisdom, knowledge, enlightenment, self-awareness, will, healthy thinking, healthy heart, healthy social environment, peace of mind, gratitude, forgiveness.

XXI asrda tubdan ruhiy yangilanish va axloqiy mukammallashishga zarurat tug‘ildi. Ruhiyatdan uzoqlashib, moddiylik, ratsionallashib ketgan inson qayerda xato qilganini anglashi hayot ehtiyojiga aylandi. Nanotexnologiyalarda erishilgan so‘nggi yutuqlar ham, iqtisodiy barqarorlik ham, moddiy farovonlik ham ma’naviy-ruhiy ehtiyojni qondira olmaydi.

Buning uchun nima qilish lozim?

Insonning ruhiyati, axloqi va ma’naviyatidagi kemtiklarni to‘ldirish uchun irfon ahlining hayoti, fikrlari, hikmatli so‘zlari, yozgan asarlariga murojaat qilish va masalaning yechimini umumbashariy asosda ko‘rib chiqish asosida “Irfoniylik va dunyoviylik uyg‘unligi (plyuralistik yondashuv, mustaqil fikrlash, irodani chiniqtirish, tafakkurni yuksaltirish, dunyo xalqlari ilg‘or madaniyatini tanqidiy o‘zlashtirish)” tamoyilini yangi O‘zbekiston ta’lim tizimi modernizatsiyasiga yo‘naltirish orqali sog‘lom ijtimoiy muhitni yaratish konsepsiyasi taklif etildi.

Sharq falsafiy tafakkurida inson va uning ruhiyati, sir-asroriga yetish dolzarb muammo sirasiga kirgan. Abu Nasr Farobiy “Odamlar o‘zlarining xos xususiyatlari va tabiiy ehtiyojlariga ko‘ra jamiyat tuzadilar. Ularning harakat va fe‘llarini dastavval bora-bora odatlarga aylanadigan tabiiy qobiliyat belgilaydi” – deydi. Ibn Xaldun inson tabiatida ezgulik va yovuzlik mavjudligi, odamlar o‘z holiga qo‘yilsa, insoniylik ruhida tarbiyalanmasa, ilohiy marhamatni qo‘lga kirita olmasligi, ilohiy ne‘mat kamdan-kam kishiga muassar bo‘lishi, buning izohi esa insonning “xayr” va “sharr” oralig‘ida qolib, ulardan muqobilini tanlash lozim bo‘lganida, unda “sharr”ni tanlashi, inson tabiatida “sharr”ga moyillik ustunligi, adolatsizlik va hukmronlik qilish insonga xosligi, jamiyatda kishilar bir-biriga jabr qilmasligi uchun ma‘rifatga erishishlari zarurligini ta‘kidlagan.

G‘arb falsafasida inson ruhiyatining yangicha talqini XX asr o‘rtalaridan boshlanib, F.Nitsshe tomonidan asos solingan. V.Diltey, O.Shpengler, G.Zimmel, A.Bergson uni rivojlantirib, inson hayotining mohiyatini insonning o‘zidan anglab olishga qaratganlar. Texnogen taraqqiyotning hozirgi bosqichida insoniyat yechimini topmagan yangi xavf-xatar va tahdidlardan yuksak axloqiy qadriyatlarga ega bo‘lish va o‘z insoniy mohiyatini anglash orqali xalos bo‘lishi muqarrar. Shu o‘rinda mashhur ingliz sharqshunosi J.S.Trimingemning quyidagi xulosalarini eslash o‘rinlidir: “tasavvufiy yo‘l ilgariyidek insoniyatning ma‘naviy sog‘lomligini saqlash uchun muhim bo‘lib qolmoqda”.

Insonning asl qiymati uning odobi, axloqi va ma‘naviyati bilan belgilanadi. Inson tanasida hosil bo‘ladigan quvvatning asosiy qismi ruhdan hosil bo‘ladi. Yurakning quvvati miyaning quvvatidan taxminan besh yuz barobar yuqori bo‘lib, inson o‘zidan tarqatayotgan elektromagnit to‘lqinlari boshqa inson tanasi va miyasiga ma‘lumot tarzida yetib boradi. Inson shu taxlit boshqalarda taassurot qoldiradi va boshqalar tarqatayotgan energiyaning xossasidan ularning yaxshi-yomonligini biladi.

Insonni o‘z ruhiyatidan uzoqtashtiradigan, begonalashtiradigan holatlar aslida insonning o‘zida, ya‘ni insonning o‘ziga-o‘zi sig‘inishidadir. Insonning “xudoparast”ligi zamirida uning “xudparast”ligi, ya‘ni o‘z manfaati, betizgin orzusiga yetish, o‘zini himoya qilish mujassam. Bunday sig‘inish tijorat oldi-berdisiga o‘xshaydi. Azaldan insonning Xudodan begona holda uning marhamatiga sazovor bo‘lish ilinji juda ko‘plab xudolarni kashf qilishga sabab bo‘lgan: hosildorlik xudosi, urush xudosi, muhabbat xudosi, san‘at xudosi va hokazo. Qur‘onda “O‘z havoyi nafsini iloh qilganni ko‘rmandingmi?” deyilganki, inson xudbinlik, manmanlik, xudparastlik illatidan qutulsa, Haq yo‘l, ilohiy mohiyatni topa oladi. Inson so‘zining lug‘aviy ma‘nosi “unutuvchan”dir. Insonning tuyg‘u, holat, kayfiyatlari kabi “men”ligi ham tez o‘zgaradiki, “inson o‘ziga xos, betakror (individual) “men”ga ega bo‘lishi mushkul.

Bugungi kunda jahon afkor ommasini tashvishga solayotgan muammolar ichida iqtisodiy muammodan ham e‘tiborlisi ma‘naviyat bilan bog‘liq bo‘lgan axloqiy parokandalik, ma‘naviy tanazzul, tamadduniy inqirozdir. Zero, inson ma‘naviyati bilan insonlik maqomini saqlab qoladi, aksincha, ma‘naviyatdan mahrum inson befarq, manqurt (indifferent)ga aylanadi. Bugungi kunda olomon madaniyati bilan birga ruhsizlik va ruhiyatsizlik ham rivojlangan, rivojlanayotgan va qashshoq mamlakatlarda birdek ta‘sir ko‘rsatib, insoniy tushunchalar asta-sekin o‘lib, yo‘qolib bormoqda. Iqtisodiy qiyinchilik va siyosiy nizolar xalqning ma‘naviy buzilishiga, jamiyatda axloqiy illatlarning ko‘payishiga zamin yaratadi, agar inson o‘z zamoni haqida jon kuydirmasa, uni inson deb hisoblab bo‘lmaydi.

Ma‘naviy inqirozning oldini olish imkoni bormi? Bugun illatning oldi olinmasa, ertaga nima bo‘ladi? Ilmiy izlanishlar samarasi bashariyat oldida ko‘ndalang turgan muam-

rish, irfoniy bilimlar sarchashmalarini yangi usul, yo'l va vositalarda targ'ib etish lozim;
– ikkinchidan, yangilangan islohotlar yangicha dunyoqarash, yangicha tafakkur, yangicha hayot tarzi, yangicha faoliyatni talab etadi. Yangi islohotlar bilan eski qolipdagi dunyoqarash va tafakkur kelisha olmaydi, aksincha, irfoniy bilimlarni chuqur o'zlashtirish kerak;

– uchinchidan, jamiyatga irfoniy bilimlarni majburlab taqdim etib bo'lmaydi, negaki, erkin va ixtiyoriy o'zlashtirilgan bilimlar qalbga singadi;

– to'rtinchidan, “Dunyoni ma'rifat qutqaradi” tamoyili asosida internet tarmog'ida ma'rifiy suhbatlar orqali irfoniylik va insoniylik tamoyilini targ'ib etish lozim.

– beshinchidan, “Irfoniylik va dunyoviylik uyg'unligi” tamoyilini ta'lim tizimi modernizatsiyasiga yo'naltirish orqali sog'lom ijtimoiy muhitni yaratish konsepsiyasiga ko'ra, muammoga plyuralistik yondashuv, mustaqil fikrlash, irodani chiniqtirish, tafakkurni yuksaltirish, dunyo xalqlari ilg'or madaniyatini tanqidiy o'zlashtirish jamlangan treninglar, master klasslar, davra suhbatlari olib borish orqali ko'zlangan maqsadga erishiladi.

“Irfoniylik va dunyoviylik uyg'unligi” konsepsiyasini jamiyatda faol qo'llash orqali insonning ruhoniyat va tuyg'ular olamiga qarashni tubdan o'zgartirish, irfoniy bilimlar sarchashmalarini yangi usul, yo'l va vositalarda targ'ib etish, irfoniy ma'no va timsolning zohiriy “qatlam”lari haqida bahs-munozaraga barham berish va bu qatlamlar haqidagi bilimlarni ochib berish imkoniyati kengayadi. Buning uchun irfoniy bilimlarni chuqur o'zlashtirish talab etiladi. Irfon ilmi ilohiy mohiyatni kashf etish, ideal, go'zal axloq, mukammal ishq, pok ruhoniyat, yuksak ma'naviyat, sog'lom aql, hikmat va ilm uyg'unligini o'zida mujassam etgan Allohni tanish, bilish hamda anglash ilmi bo'lsa, orif insonning qalbi va ruhining tabibi, tom ma'noda insonshunos, axloqiy kamolot darajasiga ko'ra, bashariyat uchun yuksak namunadir. Masalaga innovatsion yondashuv global ma'rifiy, ma'naviy-madaniy jarayonlarni uyg'unlashtirish, umuminsoniy qadriyatlarini asrash uchun gumanistik ahamiyatga ega bo'lib, barcha xalqlar ma'naviy va axloqiy takomiliga imkoniyat yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ал-Фараби. *Философия политики*. – М., 1989. С.229.
2. Ибн Хальдун. *Введение в историю (ал-Мукаддима). Фрагменты. Перевод с арабского, комментарии и примечания Алексеева И.Л., Душак А. В. и Столыпинской А.Ш // Pax Isamica, 1/2008, С.15-21.*
3. Ницше. Ф. *Сочинение в 2-х томах*. – М.; 1990.
4. Дильтей В. *Типы мировоззрения и обнаружение их в метафизических системах / Современная буржуазная философия*. – М.; 1978.
5. Шпенглер О. *Закат Европы*. – М., 1992.
6. Ионин Л. *Георг Зиммель – социолог. Критические очерки*. – М.; 1981.
7. Бергсон А. *Творческая эволюция*. – М., 1908; *Время и длительность*. – М.: 1910.
8. Тримингэм Д. *Суфийские ордены в Исламе // Пер. с английского Ставиской А. Под ред. Акимушкина О.Ф – М.: Наука, 1989. С.298.*

---

langani sari insonning dunyoqarashi, tafakkuri, idroki va nutqi ham tadrijiy o'zgaradi. Sog'lom tafakkurning asosi Qur'on, hadis, mutafakkirlarning hikmatli so'zlari va barhayot ma'naviyat sarchashmalaridir.

4. Farzandning yoshligidan ilmga rag'bat uyg'otish, axloq-odob ko'nikmalarini singdirish natijasida, unda ilm-ma'rifat va ma'naviyatga moyillik uyg'onadi. Yoshlarni begonalar va yot mafkuralar aldovidan qutqarish uchun internetni ma'naviy-axloqiy qiyofaga solish, jaholatga qarshi ma'naviyat bilan qurollanish, eng ommaviy saytlar (tik-tok, instagram, youtube)da ilm-ma'rifatga chorlovchi mazmunli, qiziqarli, yoshlarning intellektual va ma'naviy ehtiyojlarini qondira oladigan chiqishlar bilan to'ldirish shartki, yoshlar to'g'ri tanlov qilishi uchun imkoniyat bo'lsin. Ilm-ma'rifat egalari zamonaviy texnologiyaning yutuqlaridan unumli foydalanayotgan va yoshlar ongini bema'ni chiqishlar bilan zaharlayotgan "yal-la"chi-yu tik-tokchilardan ma'naviy ustunligini ko'rsatishi davr taqozosidir.

5. Shukronalik qilingan yaxshilikni e'tirof etib, uni ovoza qilishdir. Alloh o'zining fazilati, karami va ne'matlarining yanada ziyoda bo'lishiga shukrni sabab qilgan. Qur'onda ne'matlarga shukr qilish ulug' fazilat deyilgan.

6. Ruhiiy xotirjamlik. Kayfiyat insonning ijodi, ko'tarinkilik baxsh etadigan, unga yorqin kelajakni ko'rsatadigan ko'zgidir. Kayfiyat qanchalik yaxshi bo'lsa, inson bir necha kunda uddalay olmagan ishini bir necha soatda uddalashi mumkin. Fikr ham kayfiyatga bog'liq, kayfiyat qanchalik zo'r bo'lsa, fikr shunchalik kognitiv bo'ladi. Kayfiyat o'lganda, yangi, toza fikr kelmaydi. Ijoiy fikrlash va kelajakka umid bilan qarash muvaffaqiyatning o'zidir.

7. Kechirimlilik. Allohning kechirimlilik sifati bandaga nisbatan yuksak rahmshavqat namunasidir. Kechirimlilikning inson qalbi uchun foydali jihatlari qalb xotirjamligi, oliyjanoblik, yengillikda namoyon bo'ladi. Kechirimli bo'lish inson salomatligi uchun manfaatlidir. Qalbni isloh qilish orqali maqsadga erishiladi, chunki qalb to'g'ri bo'lsa, qolgan barcha holatlar to'g'ri bo'ladi.

8. Minnatdorlik insonning o'zida ayni vaqtda bor narsasiga shukronalik tuyg'usidir. Bu falsafadagi sabab-oqibat kategoriyasiga to'g'ri keladi. Insonning olamga bera-yotgan quvvati, u qanday bo'lishidan qat'i nazar, albatta, o'ziga qaytib keladi. Qalb shukronalik hissi, minnatdorlik tuyg'usi bilan to'lsa, inson sog'lom va baxtli yashaydi. Inson o'z-o'zini anglashi, o'zini topishi va o'zini kashf etishi insonning Yaratuvchisi bilan munosabatiga bog'liq bo'lib, inson ruhiyati kashfini uning o'zidan boshqa hech kim topa olmaydi. Bu masalaga har bir shaxs individual yondashadiki, din va e'tiqod, ilohiy mohiyatni tanish va anglash qalbning ishidir. Inson boshqalarning unga munosabatini o'zgartirishlarini istasa, avvalo, o'z-o'ziga bo'lgan munosabatni o'zgartirishi lozim.

9. Ruhiiy tarbiya haqida tushunchaning to'g'ri shakllanmagani, aqida (e'tiqod)ning zaifligi va shar'iy ilmlarga bee'tiborlik, axloqiy me'yorlarga bepisandlik, mas'uliyatsizlik, dangasalik, tafakkur oqsoqligi va nafs qulligi va hokazo. "Nafsi ammora" darajasidan ko'tarila olmaslik, dunyo muhabbati, mol-mulkka o'chlik, hukmronlikka intilish, mashhurlik vasvasasi, keragidan ortiq darajada dunyo bilan mashg'ul bo'lish, ruhiyatni zaiflashtiradigan, oxiratni unuttiradigan, faqat hozir bilan yashashni targ'ib qiladigan olomon madaniyatining millat ongini zaharlashi va ko'ngilochar tomosha va tadbirlarning ko'payib ketishi, insonni yashashga vaqti yetmaydigan darajada televizor, telefon, internet va boshqa ermaklar bilan band qilinishi, kelajakka ishonchning susayishi va gunohlardan tiyilmaslik, halol-haromning farqiga bormaslik, manfaat uchun axloqiy qadriyatlardan voz kechish, yaratuvchisidan uzoqlashish va hokazo.

Yuqoridagi fikrlardan xulosa qilish orqali anglashildiki:

– birinchidan, insonning ruhoniyyat va tuyg'ular olamiga qarashni tubdan o'zgarti-